

UDK 94(497.6 Hercegovina)“16“(049.3)

Primljeno: 25. 09. 2023.

Stručni rad
Professional paper

Dragana Kujović

KOREKTAN I UTEMELJEN PREGLED STANJA I PRILIKA U HERCEGOVAČKOM SANDŽAKU TOKOM 17. VIJEKA, JEDNOG OD NAJMANJE ISTRAŽENIH PERIODA BOSANSKOHERCEGOVAČKE PROŠLOSTI

**(Sedad Bešlija, *Hercegovački sandžak u 17. stoljeću*, Univerzitet
u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2023.)**

Monografska publikacija *Hercegovački sandžak u 17. stoljeću* prva je od dvije knjige kojima autor Sedad Bešlija, nakon dodatnih istraživanja, predstavlja dopunjenu i prerađenu doktorsku disertaciju, odbranjenu 2015. godine pod naslovom *Društveno-političke prilike u Hercegovačkom sandžaku od Žitvanskog do Karlovačkog mira (1606-1699)*. Činjenica da je bosanskohercegovačka istorija 17. vijeka jedan od “najmanje istraženih perioda” bosanskohercegovačke prošlosti i da je istorija Hercegovačkog sandžaka istražena “parcijalno i nedovoljno” (str. 11), bila je autorov motiv da o toj prošlosti piše i pruži detaljniji uvid, slijedeći trag društveno-političkih, administrativno-upravnih, kulturno-obrazovnih i privrednih prilika Hercegovačkog sandžaka u 17. vijeku. Ova publikacija trebalo bi ujedno da bude njegov doprinos prevazilaženju disbalansa kada je riječ o stepenu pažnje, posvećenosti i zainteresovanosti istraživača za bavljenje ovim periodom, u poređenju sa drugim istorijskim periodima, zbog, kako ističe, “manjka raspoloživih izvora” u odnosu na 16, a posebno 18. i 19. vijek (str. 11-12).

Među onima koji su se bavili temama vezanim za prošlost Hercegovačkog sandžaka i čiji radovi su mogli predstavljati pouzdani istraživački oslonac, autor ističe nekoliko imena – najprije Hivziju Hasandedića, zatim Faruka Taslidžu, Vesnu Miović

i Bogumila Hrabaka, i na kraju Jusufa Mulića, za kojeg napominje da je, i pored korištenja podataka iz njegovih radova, „neadekvatan metodološki pristup i veliki broj materijalnih grešaka u tim radovima” (str. 13), bio razlog poteškoćama u istraživanju. Nisu date nikakve napomene o razlozima zbog kojih u redosljedu pominjanja ovih istraživača nije slijedio hronologiju njihovog životnog i naučnog bavljenja, uspostavljajući najvjerovatnije neku vrstu hijerarhije prema značaju njihovih radova koji se odnose na predmetnu oblast. U istraživačkom postupku korišteni su fondovi Osmanskog arhiva Predsjedništva Republike Turske u Istanbulu (Osmanlı Arşivi), Državnog arhiva u Dubrovniku, Arhiva Hercegovačko-neretvanskog kantona u Mostaru, Orijentalnog instituta i Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu. Prema riječima autora, od objavljenih izvora izvršen je uvid u veliki broj dokumenata osmanske, mletačke, vatikanske, dubrovačke i franjevačke provenijencije, između kojih ističe značaj i zastupljenost u radu *Putopisa* Evlije Čelebija iz 17. vijeka.

Sadržaj knjige obuhvatio je prilike u Hercegovačkom sandžaku u 17. vijeku, kao dijelu Bosanskog ejaleta u okvirima Osmanskog Carstva, koji je u svom najvećem prostiranju zauzimaio teritoriju od Ivan planine do Jadranskog mora i od Risna i Novog do Makarskog primorja. Autor istražuje ukupni urbani, privredni i kulturni razvoj ovog sandžaka, smještajući ga u period nakon Žitvanskog mira 1606, zatim tokom dva velika rata u 17. vijeku, te dešavanja krajem vijeka. Utvrđuje poziciju Sandžaka u odnosu na centralnu vlast, kako u Istanbulu tako i Ejaletu, položaj Sandžaka u odnosu na vanjske faktore i položaj hercegovačkih sandžakbegova u osmanskoj administraciji. Među elementima koji su neposredno imali uticaj na sagledavanje i analizu zadatih tema, autor ukazuje na nepostojanje istoriografske sinteze koja bi se odnosila na Hercegovački sandžak u 15. i 16. vijeku, odnosno na Bosanski ejalet u 17. vijeku. Na osnovu toga zaključuje i ističe kako je „razumljivo da su neka pitanja samo otvorena” i da će se u knjizi prioritarno baviti temama vezanim za vojno-političke, privredne i kulturne prilike.

Knjiga je podijeljena na četiri poglavlja: “Opće prilike u osmanskoj državi u 17. stoljeću” (str. 17-35), “Hercegovački sandžak između tri mirovna ugovora: administracija, privreda, arhitektura, kultura, svakodnevnica” (str. 37-151), “Hercegovački sandžak u Kandijskom ratu (1645-1669.)” (str. 153-194), i “Hercegovački sandžak u Bečkom/Morejskom ratu (1683/84-1699.)” (str. 195-259). Ova poglavlja na kraju zaokružuj Zaključak na bosanskom i turskom jeziku (str. 261-276), uz koji slijedi sažetak na engleskom jeziku, zatim popis izvora i literature, registri ličnih imena i geografskih pojmova, i biografija autora. Zanimljive pojedinosti o stanovništvu, kulturi i svakodnevici prisutne su i u trećem i četvrtom poglavlju, iako se primarno bave ratnim prilikama.

Prvo, uvodno poglavlje odnosi se na opšte prilike u osmanskoj državi i ključne procese tokom 17. vijeka u poređenju sa dešavanjima i stanjem u Evropi toga vremena. Prema kazivanju autora, za ovaj pregled, osim “klasičnih” historiografskih tekstova, korišteni su “noviji rezultati svjetske osmanistike” (str. 15). Za sadržaj drugog poglavlja koje se bavi slikom Hercegovačkog sandžaka “između tri mirovna ugovora” karakteristična je kondenzovana informacija, dokumentovano nabranje, sažeti opisi i detaljni podaci, koji grade skeletni osnov za solidno utemeljen prikaz života na pomenutom području. Najprije su predstavljeni podaci koji se odnose na administrativno-političke granice Hercegovačkog sandžaka, da bi se u nastavku autor bavio položajem i ulogom hercegovačkih sandžakbegova, donoseći imena svih njih koji su imali taj naziv tokom 17. vijeka.

Najveći dio drugog poglavlja posvećen je osnovama privrednog života i ovo poglavlje prezentovano je u međunaslovu “Osnove privrednog života” (str. 58-101), sa tri izdvojene teme: “Odnosi između Hercegovačkog sandžaka i Dubrovačke Republike” (str. 78-82), “Ratne prilike” (str. 82-98), “Faktori nepovoljni po razvoj privrede” (str. 98-101). U međunaslovu o izgradnji sakralno-profanih objekata (str. 101-137) najprije je istaknuta društvena uloga vakufa, koji su na različite načine bili „zastupljeni u svim kadilucima i važnijim gradskim centrima” (str. 102). Naveden je dio izjave hadži Mahmuda, sina Sofija Kelimana iz Mostara (januar 1633.) (prema Sidžilu mostarskog kadije 1632-1634, bilj. 187), koja ilustrativno govori o motivima zadužbinara (“Ja sam iz čiste namjere i plemenite pobude, Allaha velikog radi, u želji da izbjegnem Njegovu bolnu kaznu, izdvojio iz svog čistog imetka i od najboljeg što imam...”, str. 102). Od sačuvanih vakufnama koje se odnose na Hercegovački sandžak, naveden je niz mostarskih sačuvanih vakufnama. Kada je riječ o sakralno-profanim objektima, podignutim tokom 17. vijeka u okviru Hercegovačkog sandžaka, dati su najprije podaci o vakufskim objektima – vjerskog, obrazovnog, dobrotvornog ili trgovačkog karaktera. Zanimljiva je autorova primjedba da su na prostoru Hercegovačkog sandžaka u pograničnim krajevima vakufski objekti bili skromniji i bez monumentalnosti, s obzirom da su bili više izloženi opasnosti od rušilačkih pohoda u odnosu na unutrašnjost. Uopšte uzev, za mnoge objekte nije bilo moguće ustanoviti datum izgradnje, odnosno raspoloživi podaci o njima vrlo često se oslanjaju na drugorazredne i trećerazredne istorijske izvore. Za obradu ove teme autor se uglavnom oslanja na istraživačke rezultate Hivzije Hasandedića, Jusufa Mulića, Mehmeda Mujezinovića, Faruka Taslidže, Ismeta Kasumovića, i *Putopis* Evlije Čelebija. Nakon prezentovanja podataka o izgradnji sakralno-profanih objekata, slijedi uopšten opis položaja hrišćanskih zajednica: najprije katoličke a

zatim pravoslavne zajednice, koja je, prema autorovim riječima, bila „još od srednjeg vijeka prisutna na rubnim prostorima Huma, kasnije Hercegovine” (str. 135). Autor konstatuje kako je „moguće primijetiti da izgradnja sakralnih objekata muslimana u 17. stoljeću i kasnije nije bila naglašena kao u 15. i 16. vijeku, kada je izgrađena većina takvih objekata”, za razliku od objekata drugih konfesionalnih zajednica koji se na tlu Hercegovačkog sandžaka tokom 17. vijeka “nastavljaju izgrađivati” (str. 127), između ostalog i kao zadužbine pobožnih hrišćana. Ističe da je tokom 17. vijeka bilo aktuelno pitanje odnosa između pravoslavnog sveštenstva i franjevačkog reda, odnosno katolika na prostoru Hercegovačkog sandžaka, tako da je Bosanska franjevačka provincija bila zavedena kao jedna od arhiepiskopija pod jurisdikcijom srpskih patrijarha, ali je franjevački red imao potpunu autonomiju unutrašnjeg ustrojstva i njihov odnos prema pravoslavnoj jurisdikciji bio je isključivo finansijski. U međunaslovima “Crtice iz kulturnog života” (str. 137-145) i “Hercegovačka svakodnevnica” (str. 145-151) date su ilustrativne zabilješke iz svakodnevnog života, “tek toliko da bi se obogatilo sadržaj, ali i stekao uvid u raznovrsnost života običnog čovjeka kao i situacija u kojima se nalazio”, uz primjedbu da izvori koji su na raspolaganju “pružaju dosta podataka o ovoj temi” (str. 145-146).

Treće i četvrto poglavlje naglašeno se fokusiraju na položaj i prilike u Hercegovačkom sandžaku u drugoj polovini 17. vijeka, tj. za vrijeme Kandijskog (1645-1669.) i Morejskog rata (1683/84-1699.), a autorova pažnja je usmjerena na uticaj i posljedice ovih ratova u Sandžaku (“Posljedice ratnih prilika po Sandžak”, str. 175-194, u okviru poglavlja o Hercegovačkom sandžaku u Kandijskom ratu; “Od pada Novog do pada Gabele pod mletačku vlast 1687-1694. godine”, str. 221-236, i “Hercegovački sandžak u svjetlu Karlovačkog mira – nova granica”, str. 246-259, u okviru poglavlja o Hercegovačkom sandžaku u Morejskom/ Bečkom ratu), umjesto da se isključivo zadržava na prikazu “vojski i bitaka”.

Knjiga *Hercegovački sandžak u 17. vijeku* predstavlja rezultat ambicioznog istraživačkog projekta. Cilj je bio da se vrlo širok zadati okvir ispuni tekstem dovoljno relevantne, razrađene i informativne sadržine na 268 strana. Upravo zbog širne istraživačkog zahvata primjetan je manir saopštavanja činjenica na nivou osnovne informacije ili izbjegavanje opširnih uvoda i objašnjavanja, ponekad na štetu narativnosti i dobre čitljivosti. Međutim, autor Sedad Bešlija, zasnivajući svoju monografiju o Hercegovačkom sandžaku u 17. vijeku na pouzdanim arhivskim izvorima (objavljenim i neobjavljenim) i relevantnoj literaturi (knjigama, člancima, raspravama, putopisima, hronikama, katalogima i leksikonima), uz jasne i nepretencione zaključke i obilje dobro uvezanih konkretnih podataka, uspio je da preda

čitaocima u tematsko-hronološkom postupku čvrsto utemeljen pregled stanja i prilika u ovoj administrativnoj jedinici tokom pomenutog perioda u kontekstu događanja na širem planu.

Adresa autorice
Author's address

Dragana Kujović
Univerzitet Crne Gore
Istorijski institut
draganakujovic2212@gmail.com

